

FLØTNINGENS FARTØY
NY UTSTILLING PÅ ØRJE BRUG

Økologisk museum

DS Engebret Soot

DS Lelong

Haldenvassdragets Kanalmuseum

DS Mette Meng

Levende dampbåtmiljø

Formidling

Vannrommet

Ørje Brug

Historie

Tømmerfløting

Prosjekt

Frakt av tømmer, varer og folk

DS Turisten

Utstilling

Arena

Dampteknologiens historie

Kulturminner i og ved vann

Pittoresk kulturmiljø

Fartøysutstilling

Publikum

DS Pasop

God museumsfaglig standard

kulturminner i og ved vann

Østfoldmuseene

Dampbåtene

INNHold

- 3 Formidling av et levende dampbåtmiljø
- 4 Innledning
- 4 Sammendrag og avgrensing
- 7 Hvilke historier skal vi fortelle?
- 8 Samlingene
- 8 Utstillingskonsept
- 8 Publikumsfasiliteter: Utstillingen som en del av en større arena
- 11 Målgrupper
- 11 Budsjett

Formidling

Basisutstilling

Viktig materiell kulturarv

Propell fra D/S Turisten

FORMIDLING AV ET LEVENDE DAMPBÅTMILJØ

Østfoldmuseene – Haldenvassdragets Kanalmuseum ble gjenåpnet som et økologisk museum i 2001. Et økomuseum er en institusjon etablert, formet og drevet i fellesskap av en offentlig myndighet og en lokalbefolkning. Dette sammenfaller i stor grad med hvordan museet har vært drevet og drives i dag. Samarbeidet mellom det offentlige museet og lokalbefolkningen, er en viktig bærebjelke for museets virksomhet.

Dette forprosjektet er vårt forslag på hvordan en ny basisutstilling på Haldenvassdragets Kanalmuseum, vil kunne sette et levende dampbåtmiljø på kartet. Utstillingen som planlegges forutsetter medvirkning og bifall fra flere miljøer som har sin virksomhet på Ørje Brug, herunder eierene av brugsområdet i Stiftelsen Haldenvassdragets Kanalmuseum, Kanalselskapet, Stiftelsen DS Engebret Soot, samt frivillige som arbeider med D/S Lelong. Østfoldmuseene er takknemlige for at enkeltpersoner fra disse miljøene har tatt seg tid til å svare på spørsmål og diskutere ulike problemstillinger iløpet av vårt arbeid med dette forprosjektet.

Forprosjekt for ny utstilling på Østfoldmuseene – Haldenvassdragets Kanalmuseum, har latt seg gjennomføre takket være økonomisk tilskudd fra Regionalparken.

Gunn Mona Ekornes
direktør Østfoldmuseene

Desirée Nævdal
avdelingsleder

INNLEDNING

Haldenvassdragets Kanalmuseum holder i dag til i de gamle lokalene til tresliperiet på Ørje Brug, som var i drift i perioden 1886 – 1942. Det var kanaliseringen av «Det Frederikshaldske vasdrag», med blant annet slusene som stod klare i 1860, som ga grunnlaget for driften av Ørje Brug A/S.

Selv om det også i dag er mye liv på kanalen, skal det litt fantasi til for å forestille seg hvor omfattende virksomheten var her, for hundre år siden. For frakt av tømmer, varer og folk, var vassdraget helt avgjørende. Ørje var en sentral havn, der store og små fartøy lastet og losset kontinuerlig.

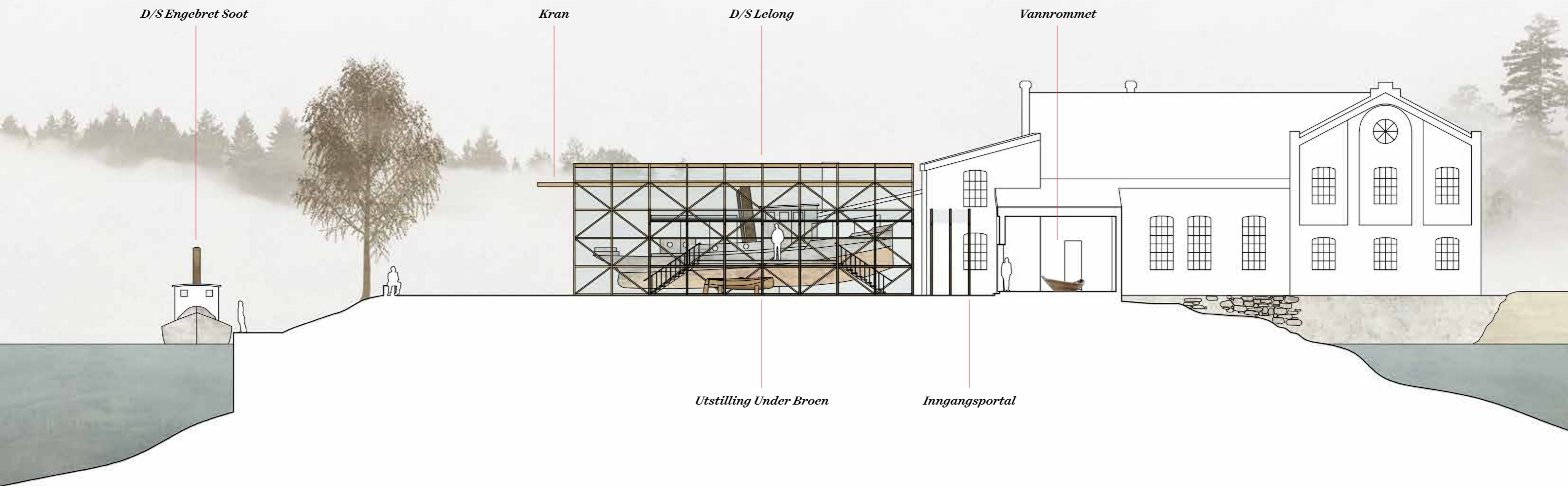
Vi ønsker at dagens besøkende på Ørje Brug skal ta del i den historien som har vært. Med en ny moderne fartøysutstilling, vil publikum få tilrettelagt kunnskap etter god museumsfaglig standard. Utstillingen vil inkludere en utendørs overbygning som skal skjerme de kulturhistoriske gjenstandene. Vel så viktig er et helhetlig formidlingsmessig uttrykk som skal samle det som skjer på utsiden og innsiden av museet, strukturere uteområdet og løfte det frem, som den kulturhistoriske perlen den er.

SAMMENDRAG OG AVGRENSING

Dette heftet er vårt forslag til hvordan datidens virksomhet og nåtidens engasjement kan presenteres for et større publikum.

Utstillingens vil starte inne i utstillingen på Haldenvassdragets Kanalmuseum, i rommet lengst mot sør (heretter kaldt «Vannrommet»), som i dag har utgang til et vernebygg som er laget for DS Pasop. Fra vannrommet og ut, er det i dag en passasje (og rømningsvei) som leder ut til et lite gårdsrom, og videre ut til dampbåtbrygga. Vi ønsker at denne passasjen og gårdsrommet skal få en utvidet funksjon som formidlingsområde, til kunnskap om båtene på kanalen i perioden 1859-1960.

Vi vil med denne prosjektbeskrivelsen, foreslå hvordan man kan gi uteområdet på Ørje Brug forbedrede visuelle kvaliteter, og et mer fremtredende pedagogisk innhold, ved å skape en ny, utradisjonell museumsarena i et pittoresk kulturmiljø. Vi foreslår her å bevare karakter av slipp og båtbyggeri mer enn «park» og «utstilling». Utstillingen ute vil kunne være tilgjengelig hele året og man ser for seg at restaureringsarbeid kan oppleves både i og utenom museets åpningstider.

Haldenvassdragets Kanalmuseum

Ny Utstilling "Fløtingens Fartøy" · Forprosjekt 2016 · Arkitektene Lange & Edwards

Snitt Aa

1:200

Haldenvassdragets Kanalmuseum

Ny Utstilling "Fløtingens Fartøy" · Forprosjekt 2016 · Arkitektene Lange & Edwards

HVILKE HISTORIER SKAL VI FORTELLE?

Arbeidet med båtutstillingen skal frembringe ny kunnskap om tømmerfløtingen og dets fartøy. I tillegg skal utstillingen ha et samtidsperspektiv som informerer om fartøyvernet i Norge. Med utstillingen ønsker vi å formidle at det ved Ørje Brug er et levende dampbåtmiljø som ivaretar fagkunnskap, og vedlikeholder viktig materiell kulturarv.

I vannrommet (inne på museet):

- Fløtningsforeningens virksomhet (1859-1982)
- Kulturmiljøet ved Krokstadtjern/Smietangen
- Trebåtbyggeriet ved Ørje Brug: Her ønsker vi å sammenstille og dokumentere to ulike trekeer som ble bygget på Ørje rundt 1950-1960. Den ene vil være utstilt, den andre vil bli filmet under befarings/dokumentasjon

I passasjen på veggen til Innsynsmagasinet

- Bannere på veggen skal formidle temaene:
 - Dampteknologiens historie
 - Dampteknologiens prinsipper
- Innsyn til DS Pasop blir gjennom hull i veggen, lyssetting på enkelte detaljer på skroget, i et ellers mørkt rom
- I tillegg skal enkelte gjenstander vises i monterte på innsiden av samme vegg, slik at publikum her vil få innsyn til dampmotor i drift (evighetsmaskin) og styrhuset til DS Turisten

I passasjen på og rundt overbygget

- D/S Lelong under restaurering
- 2 varpebåter av jern
- Andre konstruksjonselementer tilhørende D/S Lelong

Siktlinjen til båtene som ligger ved dampbåtkaia

Ved dampbåtkaia er det ønskelig at båtene får sine faste fortøyningsplasser. Ved disse fortøyningsplassene skal det stå et digitalt formidlingskilt for det enkelte fartøy, som setter hver enkelt båt i et kulturhistorisk perspektiv. Man kan se for seg at den samme informasjonen som er på de enkelte skiltene, også kan være tilgjengelig om bord for passasjerer på turistbåtene, enten som fysiske digitale skilt, eller som diskrete qr-koder, alt etter hva eierne av båtene måtte ønske. En bevisst tilnærming til de enkelte båtens plassering, når de er fortøyd, vil gi en flott utsikt til båtene, når man er i passasjen på og rundt overbygget. Dette vil gi publikum en positiv opplevelse.

Informasjonen om de enkelte båtene vil bygge på:

- Arkivmateriale (fløtningsforeningens årsberetninger og de ulike fartøyenes skipsjournaler fra perioden 1892-1959)
- Konstruksjonstegninger

- Restaureringshistorikk – Flere av båtene ved Haldenvassdragets Kanalmuseum har en spennende historie også fra tiden etter at de ble utrangerte. DS Engebret Soot har vært sentral innenfor fartøyvernet i nesten tretti år, men også de andre båtene har interessant restaureringshistorikk som vil kunne skape interesse for denne delen av kulturvernet.

DS Engebret Soot (bygget 1862 – Nyland Mekaniske Verksted). Båten ble bygget for Fredrikshad Saugbrugsforening og solgt til Fløtningsforeningen i 1887, for å brukes til sleping av tømmer og lektere.

DS Turisten (bygget 1887 – Nylands Mekaniske Verksted). Det er kanskje båten som er best kjent fra vassdraget, fordi svært mange deltok på den populære rundreisen som ble etablert etter at Aurskog-Hølandsbanen kom til Skulerud i 1898. Da tok man tog fra hovedstaden Kristiania, båtturen med DS «Turisten» fra Skulerud til Tistedal, og tog tilbake til hovedstaden. I 1967 ble Turisten senket i Femsjøen ved Halden, for å så bli hevet og restaurert i 1997, tretti år senere. Denne båten vil ikke ha fast plass ved dampbåtbrygga, men fotomateriale og deler av det gamle styrhuset, vil være på utstilling i monter på veggen til vernebygget.

DS Lelong (bygget 1872 – Aker Mekaniske Verksted). Båten er bygget for Saugbrugsforeningen og brukt som tømmerleper på Lelång i Sverige, der tømmer ble slept via slusene i Lennarstfors og Store Lee til Otteid. Virket frem til 1957.

DS Pasop (bygget 1908 – Glommen Mekaniske Verksted). Båten er bygget for Fløtningsforeningen og brukt som tømmerleper frem til 1959.

DS Mette Meng (bygget i 1922 – Glommen Mekaniske Verksted). Slepebåt som virket i Oslofjorden frem til krigens avsluttende dager, da den ble kapret av Milorg. Etter krigen var den i bruk som tømmerleper i Haldenvassdraget frem til tømmerfløtingen opphørte i 1983.

Fra arkivmateriale som omhandler Krokstadtjern og Smietangen. Halden Historiske Samlinger.

SAMLINGENE

I løpet av de siste tretti år har Haldenvassdragets Kanalmuseum har samlet både kunnskap og gjenstander knyttet til kulturminner i og ved vann. Da Fløtningsforeningens virksomhet opphørte i 2001, hadde de brukt tiden fra den siste fløtningen i 1982, til å avvikle og rydde opp etter den omfattende driften som hadde vært. Samme år, 2001 åpnet Haldenvassdragets Kanalmuseum det som fortsatt er vår basisutstilling i det gamle tresliperiet. Grunnleggerne av museet, har hele tiden arbeidet aktivt for å ivareta kulturminnene etter tømmerfløtingen. Museet har noen fartøy, men de virkelige prakteksemplarene av fartøy er fortsatt i bruk i kanalen. Utstillingen vil fokusere på et utvalg av fartøy, og formidle et utvalg av de gjenstandene som har kommet til museet gjennom årenes løp. Helt sentralt er naturligvis dampbåtene, som eies og drives av ulike stiftelser og venneforeninger, hvorav flere ikke har noen formell tilknytning til Haldenvassdragets Kanalmuseum - Østfoldmuseene:

DS Engebret Soot (bygget 1862 – Nyland Mekaniske Verksted).
DS Turisten (bygget 1887 – Nylands Mekaniske Verksted).
DS Lelong (bygget 1872 – Aker Mekaniske Verksted).
DS Pasop (bygget 1908 – Glommen Mekaniske Verksted).
DS Mette Meng (bygget i 1922 – Glommen Mekaniske Verksted).

Det er grunnleggerne av museet som er grunneiere for uteområdet; Stiftelsen Haldenvassdragets Kanalmuseum. De må stille en del av sitt uteområde til rådighet for overbygg og formidlingsinstallasjoner. Haldenvassdragets Kanalselskap er også en svært sentral aktør, som forvalter de tekniske og industrielle kulturminnene i vassdraget. Det vil si at utstillingen vi planlegger, involverer svært mange aktører, noe som kan gjøre utstillingsprosjektet komplisert. Vi håper likevel at dette vil kunne være et fellesprosjekt, og at alle aktører med interesse for kanalen og den skipsfarten som var, vil se utstillingen som en ressurs til å løfte frem et unikt område og en særdeles interessant virksomhet.

I tillegg til de store slepebåtene så er det en rekke andre båter og anlegg som denne utstillingen vil berøre: Varpebåtene, lekterene, robåtene, mosemaskiner, lenser, kraner etc.

UTSTILLINGSKONSEPT

I flere henseender skisserer dette forprosjektet i en utradisjonell båtutstilling. Dette er en ny basisutstilling som skal erstatte museets gamle båtrom, og foregå på innsiden og utsiden av museets vegger. Vi ønsker å dra mer fra kanalens historie inn i museet og mer av museets formidling ut på det gamle havneområdet. Utendørs vil det være et strukturert avgrenset område, i et større område hvor ting er i bevegelse og arbeid blir utført. Vi foreslår å bevare karakter av slipp og båtbyggeri, mer enn «park» og «utstilling». Det er viktig å være klar over den sterke tiltrekningskraften postindustrielle mer ubearbejdede steder kan ha i kraft av å være noe annerledes enn parker og designede uteområder. Vårt forslag har ambisiøse mål når det gjelder innhold, aktivitet, tiltrekning, læring etc, men forsøker også å se realistisk på hva som kan være mulig å realisere på et lite sted i nær fremtid.

PUBLIKUMSFASILITETER: UTSTILLINGEN SOM EN DEL AV EN STØRRE ARENA.

Arkitektfirmaet Snøhetta har i sin konseptstudie av Ørje Brug (ref: Version 1.0 2015/11/25) flere forslag for sørdelen av Ørje Brug. De har «foreslått en ny plass der man pusser opp båtene for å få et tydelig fokus på dugnadsarbeidet som gjøres». Helt sør er det tenkt en ny kafé, plassert slik at man har utkikk til fossen, kanalen og dampbåtene og aktivitetene rundt dette.

For å knytte hele området sammen har Snøhetta foreslått en sti som skal gå rundt hele øya, nord og sør for E-18: «en sti som leder gjennom hele området er en god start på å samle stedet». Tilknyttet stien, som skal ha et underlag av tre, skal det være benker og informasjonspunkter. Om materialbruk skriver de følgende: «alle stier og kantbearbeidelser, informasjon, boder, benker, etc. blir utført med de samme materialene; tre kan forsterke tilknytningen til stedet da tre har stor betydning for stedets historie og kultur».

De har også anbefalt et lysprosjekt for hele Ørje Brug.

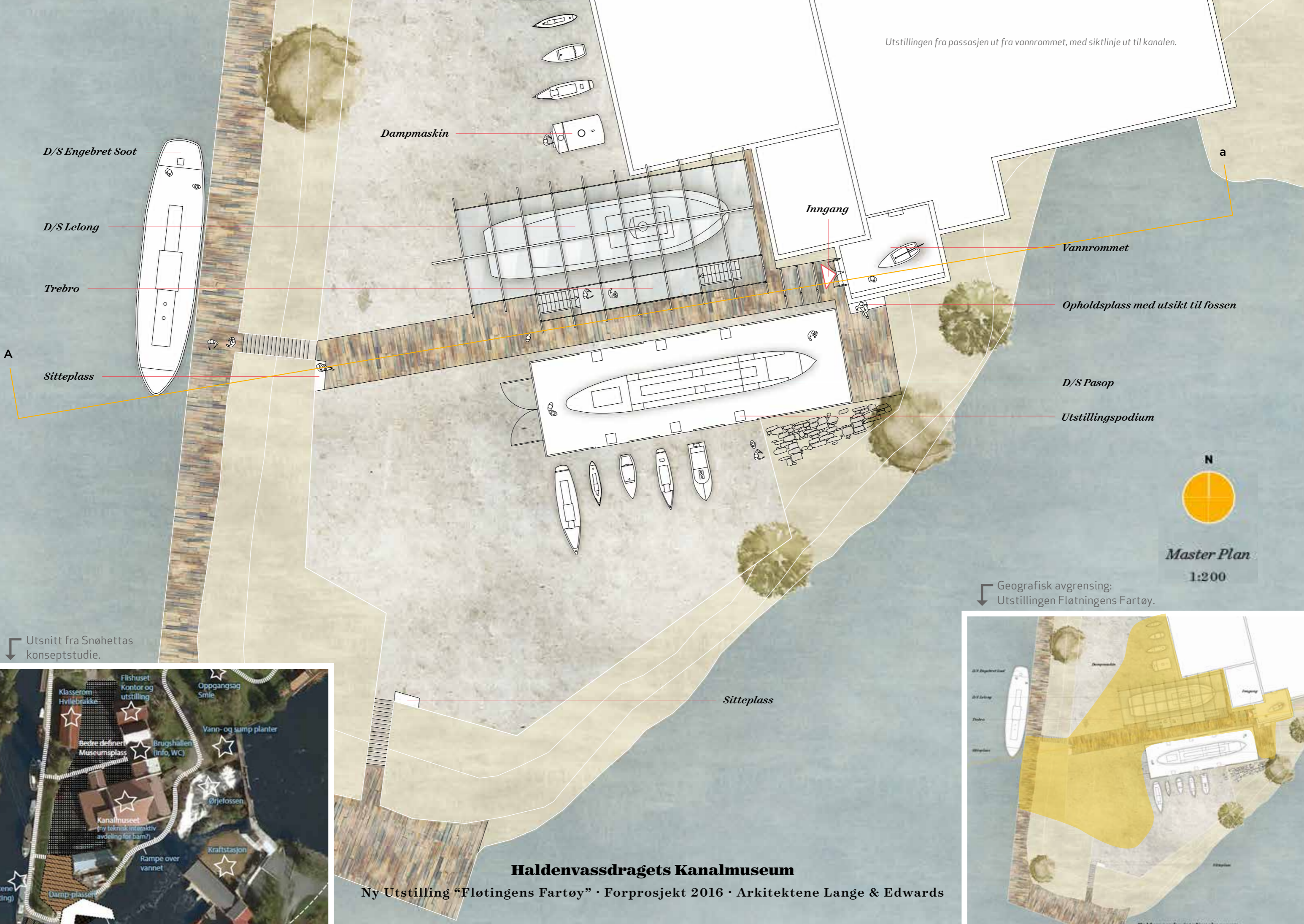
I vår prosjektbeskrivelse: «Fløtningens Fartøy, en ny utstilling på Ørje Brug», er det ingen ting som går på tvers av Snøhettas konseptstudie, eller som vil problematisere en videreutvikling av stedet, i tråd med konseptstudiet fra 2015.

Utstillingen som skisseres i vårt prosjekt vil ruste opp og forbedre den sørlige delen av Ørje Brug, men vi ønsker i større grad å bevare kulturmiljøets særegenhet. Det vil ikke være noe mål å ha et gjennomdesignet uteområdet, som kanskje Snøhettas prosjekt antyder. Selv om en stor del av fartøyene implementeres i vårt nye utstillingskonsept, så vil her også være andre elementer som kondemnerte båter, rester etter store installasjoner fra tømmerfløtingen og ved til oppbevaring, som brukes til båtene. Utstillingen vil skape struktur innenfor et definert område. På den måten ønsker vi å lage en ny møteplass ikke bare for dampbåtentusiaster, men også for passasjerene på båtene og et allment publikum.

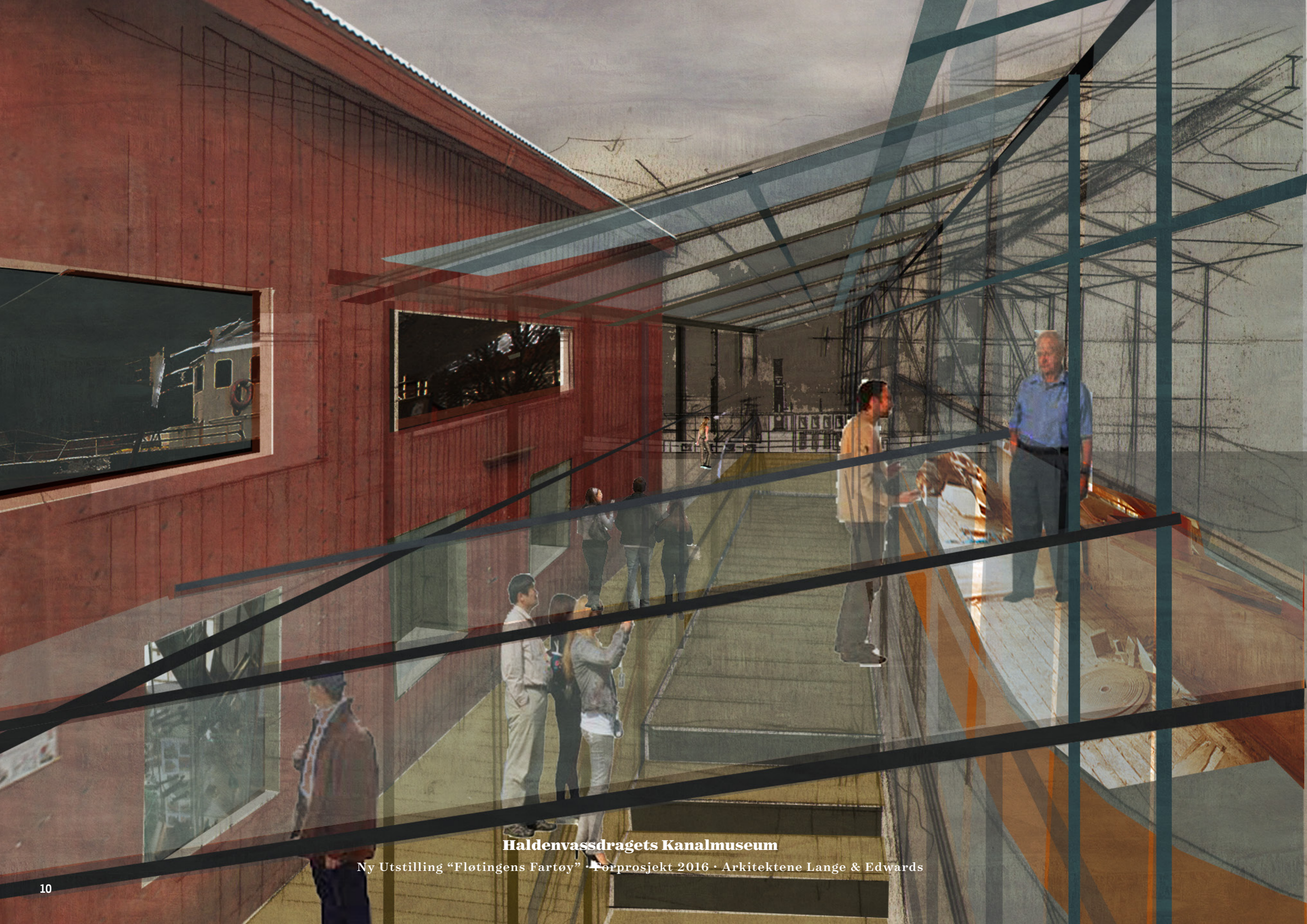
Vi tror området vil profitere på en avgjørelse om at bruksområdet skal være bilfritt, i hvertfall store deler av sommerhalvåret (1. mai – 1. oktober). Slik det er i dag, forringes det unike kulturmiljøet av at området også blir brukt som parkeringsplass. Det gjør at opplevelsen av området reduseres. Området oppleves heller ikke spesielt trygt for skoleklasser og barnefamilier som besøker museet i dag.

Man kan også tenke seg en større installasjon/fontene av stein, formet som et lekebord med sluser, vannrenner og akvedukter. I et bilfritt området, vil en slik mulighet for aktivisering av barna, bidra til å trekke flere mennesker til området og skape et livlig sommermiljø. Installasjonen vil kunne ha en fin plassering omtrent der hvor det står en trafostasjon i dag.

En helhetlig belysning av slusene, dampbåtkaia, fossen og den nye utstillingen, ville gitt mange muligheter til visuell forbedring løftet inntrykket av kulturarenaen, også for de som ser stedet på avstand.

Haldenvassdragets Kanalmuseum
Ny Utstilling "Fløtingens Fartøy" · Forprosjekt 2016 · Arkitektene Lange & Edwards

Haldenvassdragets Kanalmuseum

Ny Utstilling "Fløtingens Fartøy" · Forprosjekt 2016 · Arkitektene Lange & Edwards

MÅLGRUPPER

Haldenvassdragets Kanalmuseum ønsker med den nye båtutstillingen nå å utvide tilgjengeligheten for publikum gjennom eksponering av viktige gjenstander og aktiviteter som allerede finnes på stedet. Det ligger allerede mange muligheter for diskusjoner og betraktninger i objektene som ligger på uteområdet i dag. Vi tror at den nye utstillingen i større grad vil kunne tilrettelegge for dette og henvende spesielt til målgruppene barn og ungdom.

– Kan bedre forhold for restaureringsarbeidet og eksponering av dette, engasjere unge mennesker og skape ny interesse for bevaring av kulturarven?

– Kan en dampbåt under tak på Ørje romme et nytt aktivetsmiljø med ungdom og voksne i utkanten av skole og arbeidsliv?

– Kan barns lek gi sanseopplevelser som knyttes enda tettere til vassdragets kvaliteter?

– Kan vi skape en arena som aktiviserer overføring av kulturverdier og håndverkstradisjoner mellom ulike aldersgrupper?

Selv om et museums gjenstander alltid vil utgjøre kjernen i historiefortellingen, tror vi at det fysiske arbeidet og viktige spørsmål rundt museumsarbeidet også kan tenkes adressert til publikum.

BUDSJETT

Det er vanskelig å tallfeste alle aspekter av en såpass omfattende utstilling som den vi her skisserer. Sivilarkitekt Carle Lange, som er 1. amanuensis ved avdeling for Design ved Kunsthøgskolen i Oslo, har gjort noen overslag basert på sine erfaringer med tilsvarende prosjekt.

I tillegg nevnes arbeidsoppgaver under «annet». Dette er oppgaver som normalt ikke ville regnes med i et utstillingsbudsjett, men som likevel er vil være vesentlige for gjennomføringen av et vellykket prosjekt. Disse oppgavene er ikke prissatt.

Utstillingsarbeider

80 kvm. Budsjettet pris pr. m2: 15.000 kr.
Herunder kommer arbeidsoppgavene:

- Arbeid med restaurering av tjør-eke samt fundament til denne

- Grunnarbeid i vannrommet (kalking av vegger og rens av vinduer)
- Montering av stålplater som i resten av utstillingen, for tekster og bilder
- Montering av andre gjenstander, fortrinnsvis med stål
- Arbeide med registrering av gjenstander; andre båtdeler, sikring, restaurering, ev kassering

Grunnarbeid og landskap

300 kvm. Budsjettet pris pr m2: 3.000 kr.

Herunder kommer arbeidsoppgavene:

- Opparbeiding av markdekke som avgrensner utendørs område
- Drenering, grus, gangveier
- Plattinger av tre på grunn
- Fundamenter for nytt vernebygg til «DS Lelong»

Byggearbeider

120 kvm. Budsjettet pris pr m2: 12.000 kr.

Nytt vernebygg for «DS Lelong», 6x18 meter, høyde 6 meter.

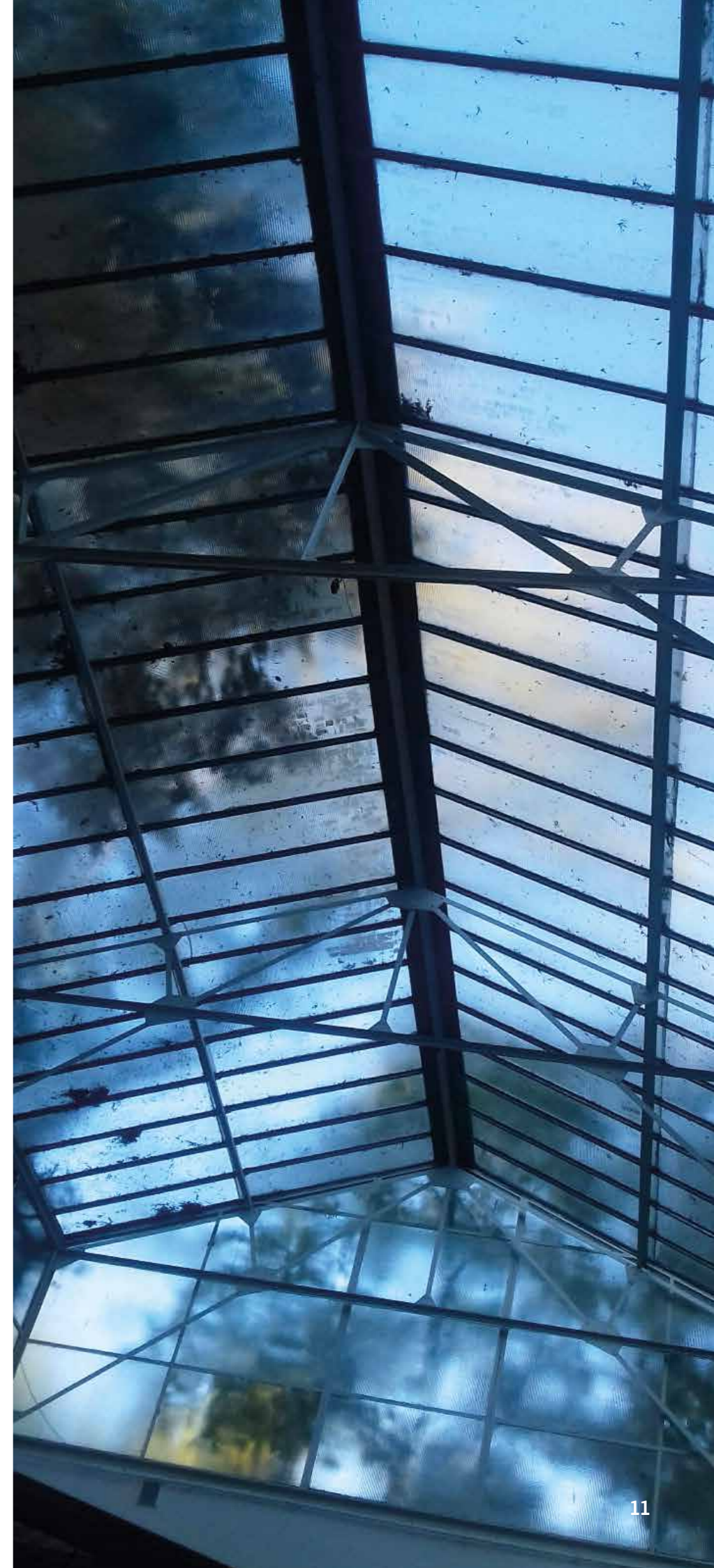
Vernebygget er tenkt utført i som stålkonstruksjon fortrinnsvis i T og H stål som halvklimalisert brannsikret bygg med naturlig lufting, godkjent for sveising.

Herunder kommer arbeidsoppgavene:

- Sveisearbeider
- Stålarbeider
- Åpning/skyvedør mellom gangbroen og båten
- Trapper og overdekket gangbro
- Takkonstruksjon over passasjen utenfor vannrommet
- Gjerder og porter som avgrensner ønsket tilgjengelighet
- Innsetting av vinduer i fast karm i vernebygget til «DS Pasop»
- Bygging av monterer for båtdeler vernebygget til «DS Pasop»
- Ny dobbel dør i tre med glass til vannrommet.

Annet

- Bygging av plattinger og sittemøbler i tre utendørs.
- Malerarbeider
- Maling av vernebygget til «DS Pasop»
- Elektroarbeider
- Utstillingsbelysning i vannrommet, mellomgangen og de to byggene på hver side av mellomgangen
- Lanterne ved kaia
- Flytting av «DS Lelong», for bedre utnyttelse av gårdsrommet der vernebygget skal ligge
- Flytte trafostasjon og strøm-stolpe
- Flytting av fortøyning for båtene ligger ved dampbåtkaia, for forbedret siktline fra utstillingen og ut til vannet
- Flytte parkeringsplasser bort fra den sørlige delen av brugsområdet, slik at dampbåtkaia og formidlingsområdet blir bilfritt

Prosjektgruppe:
Desirée Nævdal
Carle Lange
Oliver Edwards

Layout:
Bente Instanes

Foto:
Eilif Moesbeck
Øyvind Andersen
Desirée Nævdal
J.B. Søderholm
Carle Lange

Arealskisser og illstrasjoner:
Oliver Edwards
Carle Lange